B'TIFKIRA TAL-POETA RUŻAR BRIFFA (1906-1963)*

Ta' Ġ. Aquilina

Fit-22 tax-xahar ta' Frar miet Rużar Briffa, il-poeta illi eluf ta' żgħażagħ Maltin u Għawdxin qraw u ħabbu l-poeżija tiegħu. Kull poeta, minnu nnifsu, hu bniedem waħdu, joħloq dinja għalih, igħix fiha, bil-ferħ win-niket li l-ħajja tagħti lil kull wieħed minna. Għedtilkom li l-poeta jgħix waħdu, fid-dinja bla fruntieri tal-poeżija, imma ġo did-dinja li joħloq jidħlu warajh dawk kollha li jħobbu d-dinja ta' l-immaġinazzjoni li l-poeta ikun ħalaq għalih u għal dawk li jħobbu bħalu u miegħu.

Fil-għomor ta' 57 sena li laħaq għex, Rużar Briffa qassam ħajtu għal xi snin fl-Università ta' Malta, fejn ħa d-Dottorat tal-Mediċina, fil-klinika tiegħu ta' speċjalista tal-mard tal-ġilda, u f'dinja oħra li semmejtilkom, dinja spiritwali bla fruntieri, id-dinja tal-poeżija. Malli smajt bl-aħbar tal-mewt ta' Rużar Briffa, mill-ewwel għaddieli minn moħħi l-ħsieb li għandha ssir tifkira ta' dan il-poeta, ħalli kulħadd ikun jaf min huwa u x'wirt ta' poeżija lirika ħalla lill-poplu Malti.

Rużar Briffa twieled il-Belt, minn Duminku u Ġannina Briffa, imwielda Debono, fis-16 ta' Jannar, 1906. Studja fl-iskola tal-Gvern, il-Liċeo, l-Università, fejn fl-1922 ħa l-grad ta' B.Sc. u d-Dottorat M.D. fl-1932. Wara għamel kors ta' studji fl-*Institute of Dermatology*, f'St. Thomas Hospital, Londra, u fil-*Calcutta School of Tropical Diseases*, fl-Indja. Laħaq Assistent Uffiċjal Mediku tal-mard tal-ġilda fl-isptar Ċentrali, speċjalista fl-isptar ta' San Bartilmew, Malta, u ta' Chambray, Għawdex. Kien speċjalista Onorarju għall-mard tal-ġilda fil-*Malta War Memorial Hospital for Children*. Flimkien ma' Dr. Ġużè Bonnici waqqaf l-*Għaqda tal-Malti* (Università) fl-1931, u ħareġ *Leħen il-Malti* fl-istess sena.

Dawn huma l-linji ġenerali tal-ħajja u karriera ta' Rużar Briffa. Kien speċjalista tajjeb fil-branka tiegħu. Imma aħna f'dan il-programm ser infakkru l-wirt li ħalla wrajh għal dejjem lill-poplu Malti – il-għana tiegħu miġbur fi ktieb jismu *Poeżiji*, stampat fl-1960, u l-ewwel ħidma tiegħu biex fost l-istudenti titwaqqaf *Għaqda* għall-istudju u kitba tal-ilsien Malti. L-ewwel għadd ta' *Leħen il-Malti* ħareġ f'Marzu tal-1931 – tnejn u tletin sena ilu, u minn dik is-sena 'l hawn baqa' u għadu joħroġ taħt l-istess bandiera Nazzjonali ta' "Malta fl-Ilsien u l-Qalb, Malta Maltija". Żewġt iħbieb, il-lum it-tnejn mejta, Rużar Briffa u Ġużè Bonnici, hekk

* Kummentarju għall-programm tat-Television li sar fis-17 ta' Marzu 1963 f'ġieħ Rużar Briffa.

kitbu fil-*Kelmtejn ta' Qabel*, għall-ewwel għadd ta' *Leħen il-Malti*:

Kienet ħaġa wisq xierqa li l-istudenti ta' l-Università tagħna jieħdu sehem fix-xejra ġdida li qiegħed jieħu l-Malti bħala lsien letterarju.

Minn mindu l-Prof. G.A. Vassallo, li kien igħallem it-Taljan fl-Università, ħa f'idejh il-Malti u għall-ewwel darba kitbu tajjeb, sabiħ, u rżin, tħajru jagħmlu bħalu nies oħra ta' għerf kbir fl-ilsna barranija bħal Ġ. Muscat Azzopardi P.L., Mons. C. Psaila, Prof. A. Cuschieri u Dr. C. Mifsud Bonnici.

Għalhekk kien jixraq li fejn jimxu l-kbar jimxu wkoll iż-żgħar. B'dan il-ħsieb ser jibda joħroġ dan il-*Leħen il-Malti*. Ser jitħabat u jgħin kemm jista' biex il-Malti jkollu letteratura li tixraqlu. Xejn iżjed u xejn inqas.

Intom tafu kemm ingħoġob dak il-għadd barrani li l-*Għaqda tal-Kittieba tal-Malti* kienet ħarġet minn qalb l-istudenti. Sa minn barra minn Malta bagħtu jfaħħruna. Ma hemmx għaliex ma jinxexxis ukoll dan il-Leħen.

Il-Kittieba ser ikunu gradwati u studenti biss. Mhux għax kieku ma nixtiqux li nies oħra jiktbulna, imma aħna ma rridu nidħlu fil-għalqa ta' ħadd. *Il-Malti* li toħroġ il-*Għaqda tal-Kittieba tal-Malti* għadu ħaj u miexi ġmielu u ma beħsibniex nisirqulu xejn minn ħajtu. Ikun dnub kbir li ħadd ma jaħfirulna.

U fl-aħħarnett tajjeb li tkunu tafu li aħna għamilna wegħda sħiħa li fil-pulitka ma nindaħlu xejn u f'xejn.

"Aħna ħbieb ma' kulħadd u għedewwa ta' ħadd.
Mela hu dmir tagħkom li tgħinuna".

F'dan l-ewwel numru ta' *Leħen il-Malti* kitbu Sir Temistokle Zammit, il-Fundatur tal-Mużew Malti, u l-istudenti Anton Buttiġieġ u Ġużè Aquilina. Fil-lista tal-Kumitat, bħala President jidher Rużar Briffa, bħala Segretarju, ir-rumanzier Ġużè Bonnici u bħala kaxxier l-istudent A.J. Mamo, il-lum President tal-Qrati; u bħala membri l-istudenti tal-mediċina A. Buttigieg, W.L. Fava, u M.L. Sammut.

Fil-faċċata ta' wara dehret l-ewwel poeżija ta' Rużar Briffa f'*Leħen il-Malti*, li bħalha ppruvaw jiktbu ħafna imma ħadd ma laħaqha. Din hija l-*Ballata:*

Kull fl-għaxija x'ħin id-dalma
Tifrex tulha u l-ħajja tnin,
Minn ġo Knisja mwarrba, siekta,
Jidwi leħen. Ilu s-snin

Ġużè Bonnici, kollega tal-poeta, student miegħu fl-Università,
u ma' Briffa wieħed mill-fundaturi tal-Għaqda tal-Malti (Università).

B'karba mnikkta, b'rogħda kbira
Lil min jersaq issemmagħlu
Din il-ġrajja ta' żmien ilu.
Tisma' n-nies; titniebed bħalu.

Ieqaf hemm! Hawnbekk le jidħol
Min minn qalbu 'l bogħod l-imħabba,
Ġrajja kiefra hawnbekk tnisslet:
Maqdes Alla b'demm ittabba'.

Rużar Briffa dam Editur ta' *Leħen il-Malti* sas-sena 1931. Fil-ħarġa ta' Ottubru hu kiteb *Kliem il-Firda:*

Kif qed taraw ismi tneħħa minn fuq ir-ras ta' dan il-ktieb. Ma ngħoddx iżjed mad-diretturi ta' *Leħen il-Malti* għaliex ikolli nitbiegħed mill-Gżira tagħna. Tistgħu tobsru b'liema għafsa ta' qalb ser ninfired minn xogħol hekk għal qalbi. Haġa waħda iżda tnaqqasli ftit minn din id-dieqa. It-Tabib Ġużè Bonnici sejjer jibqa' direttur.

It-tabib Bonnici huwa żagħżugħ ta' ħila kbira, mhux fil-Malti biss, imma f'kollox. Lilna, imma, jolqotna l-iżjed il-Malti. Jiena naf illi ħabibi Bonnici jibqa' jmexxi dan il-*Leħen* b'għaqal kbir. Jiena nafu b'żagħżugħ ħabrieki.

Hekk jinħtieġ: ħila, ħeġġa, qalb qawwija. Tassew illi l-lum ngħoddu ħafna ħbieb, imma ngħoddu wkoll bosta egħdewwa. Mhux għax imissu jkun hekk, imma mur sewwi d-dinja. Lill-ħbieb irid wieħed iżommhom magħquda magħna għax jekk jinfirdu minna naqgħu bil-fors; lill-egħdewwa ma ngħidulhom xejn. Inħalluhom iħanbqu kemm iridu, inħarsu lejhom bil-ħniena u nżommu għajnejna fuqhom biex ma jagħmlulniex ħsara.

L-ilsien Malti miexi sewwa. Kien tarbija u l-lum beda jitfarfar. Aħna niftaħru li l-għajnuna tagħna swiet bosta. Tajnieha u bi ħsiebna nibqgħu natuha. Il-ħolm tagħna jwassal ħafna. It-tħanbiq tal-egħdewwa mhux biżżejjed biex iċekken dan il-ħolm.

Għalhekk jixirqilna l-ħbiberija ta' min iħobb il-Malti. Ejjew magħna, iktbulna u fuq kollox ħallu lit-Tabib Bonnici imexikom. It-triq hu jafha tajjeb. Jekk imexxikhom hu żgur li ma tintilfux.

Meta Rużar Briffa reġa' lura speċjalista tal-ġilda, huwa ma sabx żmien iżjed jieħu sehem fl-attivitajiet tal-*Għaqda tal-Malti* (Università). Imma ma kellux għalfejn jiddejjaq, għaliex iż-żerriegħa li kienu żergħu u saqqew hu u ħabibu Ġużè Bonnici kienet kibret u saret siġra msoqqija mill-ħbieb oħra tal-Lsien Malti, li ħarġu minn ġol-moviment Universitarju mibni minnhom.

Imma l-poeżija ma telaqhiex, għax lanqas kieku ried ma seta' jitlaqha. Il-poeżija għalih kienet bżonn; kienet, biex ingħid hekk, it-tabib tat-tabib. Kien għadu żagħżugħ ta' 21 sena meta f'poeżija li kiteb lill-ħabib tiegħu Francesco Saver Caruana, l-ewwel segretarju tal-*Għaqda tal-Kittieba* qallu:

Trid taf, Saver, jekk għadx nissokta ngħanni
la jaslu fuqi s-snin minn tat-tbatija?
'Ma x'nagħmel jien jekk tiskot ġewwa qalbi
il-għanja ħelwa, l-għanja taż-żgħożija?

Kif nista' qatt inbiegħed minni l-ħolma
li jien stess ħlaqt ħa ssabbar ftit 'il qalbi?
Min jiġi mbagħad ħa jħennen lil di' ħajti
wi jraġġa' għas-Sew lil xewqti, 'l ħsiebi, 'l talbi?

Int taf, Saver, inżomm il-ħajja b'fiergħa,
w aktarx li jiena sirt ma nemmen f'ħadd,
'ma x'jibqa' fija jien, jekk nićħad ħolmti
u nisfa bniedem — hekk — bħal m'hu kulħadd?

Mhux hekk, Saver, mhux hekk, jien irrid ħajti.
Twelidt ħa ngħix, ħa mmut wara s-Sbuħija,
ħa ngħolli ħsiebi fuq il-ħsieb ta' sħabi,
twelidt ħa ngħanni dejjem sax-Xjuħija.

W'ekk qatt għad tehda din il-ħrara tiegħi
u ħsiebi iżjed ma jissaħħar b'xejn,
jien neqred għala dejjem din il-ħajja
għaliex tkun fiergħa, tkun ma tiswa għal xejn.

Imb'għad, Saver, int li tkun taf bil-ħolma
— il-ħolma għażiża li sebbħitli l-ħajja —
ejja fuq qabri, naqqax fuq l-irħama:
'Hu miet għax le ma xtaq ikun mal-qtajja'.'

U tabilħaqq baqa' jikteb sa' l-aħħar ġranet qabel miet. L-armla tiegħu Louisette sabitlu poeżiji wara mewtu li kien kitibhom ma' tul il-marda. Dawn il-poeżiji qosra, x'uħud minnhom frak ta' poeżija mgħaġġla, huma xhieda ta' mistrieħ ir-ruħ li l-poeta baqa' jsib fil-kitba tal-poeżija. Rużar Briffa kien poeta liriku, il-poeta ta' l-ispirazzjoni li tleħħ u tintefa f'daqqa, u għalhekk biex ma jħallihiex taħrab kien jikteb dak li jħoss fuq kull biċċa karta li kien isib dak il-ħin, anki fil-paġna tal-ktieb tal-appunta-

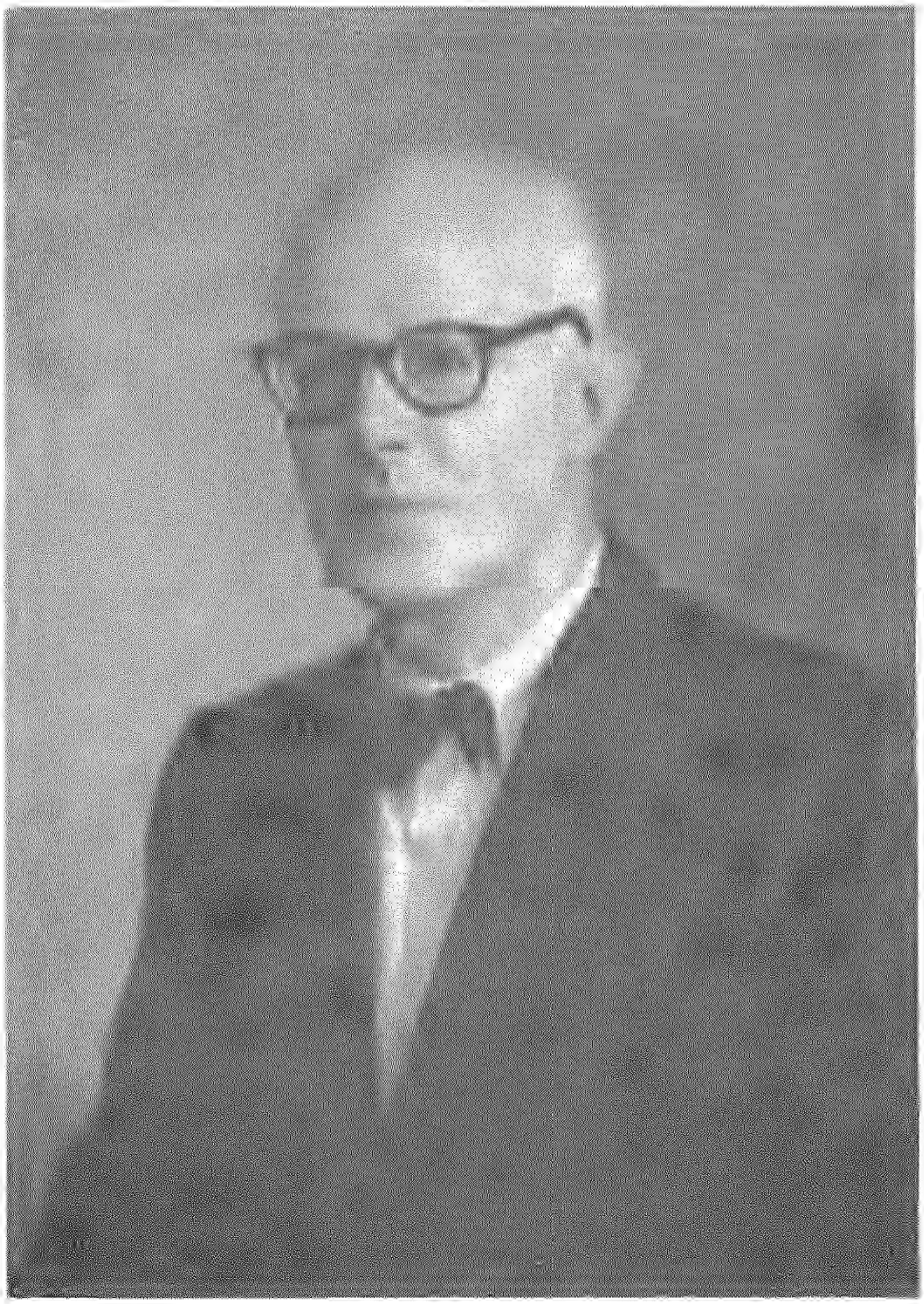

F.S. Caruana, l-ewwel Segretarju tal-Għaqda
tal-Kittieba tal-Malti u ħabib kbir tal-poeta.

menti ta' l-ispiżerija, fuq borża, basta l-mument ta' l-inspirazzjoni jorbtu biex ma jħallihx jaħrab. Fuq borża tal-karti kiteb din il-poeżija li ġejja:

DAWL L-ETERNITÀ

Igħixu fid-dlam.
Id-dud iħaffer gallarija
Taħt l-art
Ferħan
Li fl-aħħar sab mid-dawl serħan.
Ma d-dawl bu tqil
U jixgħel xorta waħda
Fuq ferħ u ċaħda.

'Ma l-bniedem dawl irid:
Tad-dawl is-sid
Ix-xewqa tiegħu
U xemx, qamar u kwiekeb
Hu jrid miegħu
Għat-triq
Li forsi għall-imkien
Jew forsi għal kullimkien?
Daqxejn ta' Bomba Atomika
U d-dawl ma' kullimkien
U fuq id-dinja l-herba
U fuq palazzi għal bnedmin
il-ħofra tal-firien.

Iżd' hemm il-kelma Eterna
Li tiddi kull żmien
Tiddi bla ebda fisika
Fuq l-univers għajjien.

Rużar Briffa, fil-poeżija tiegħu, ittratta diversi motivi — fost dawn il-patrijottiżmu Malti. Insemmu l-ewwel poeżija *Ġens il-Malti* li kitibha fl-1925, meta kien għad għandu dsatax-il sena, u dik il-poeżija l-oħra l-aktar magħrufa, *L-Innu Malti u l-Kotra,* miktub b'tifkira tal-protesta tal-Maltin fl-Istadium fil-25 ta' Marzu, 1955, għax ma ndaqqx l-*Innu Malti* flimkien ma' l-*Innu Jugoslav* u l-Ingliż fil-partita *Hajduks* vs. *Malta.* Isimgħuh:

U l-Kotra qamet f'daqqa u għajtet: 'Jien Maltija!'
Miskin min ikasbarni, miskin min jidħak bija!

U l-Kotra għanniet f'daqqa u semmgħet ma' l-irjieħ
l-Innu ta' Malta tagħna, wil-leħen kien rebbieħ

fuq ngħas l-imgħoddi ġwejjef, in-ngħas ta' l-Apatija
x'ħin ruħna kienet rieqda ġo sodda barranija.

u l-ombra ta' Vassalli qamet minn qiegħ il-qabar
u għajtet 'Issa fl-aħħar jiena sa nsib is-sabar.'

Imma n-nota li tinħass l-aktar fil-poeżija tiegħu hija dik ta' swied il-qalb, is-sens ta' solitudini u ta' għeja u ta' illużjoni li nħossu fil-poeżija *Għajjiena le Xebgħana, Il-Għanja ta' l-Imħabba, Lil Għasfur igħanni, l-Anestesija*, u poeżiji oħra.

Rużar Briffa kien biss bniedem melankoniku u mhux pessimista. Il-melankonija tiegħu kienet dik li toħroġ mid-dulur tal-ħajja, imma l-ispirtu kien u baqa' reliġjuż. Isimgħu din il-poeżija ta' atmosfera, *Fl-Ave Marija:*

Doqq, o qanpiena,
Sabar 'l-imdejjaq, lil min dineb ħniena,
Serħ lill-għajjiena.

Kull filgħaxija
Nessi lid-dinja l-għanja tal-moħqrija
U tat-tbatija.

Bosta batejna,
It-triq tas-Sewwa, il-għerf tal-Hajja nsejna,
Għalbekk għajejna.

'Ma filgħaxija
Nessina l-għelt, il-ġlied, nessina l-ħtija.
Ave Marija.

F'poeżija oħra *Tristis Est Anima Mea,* il-poeta jinterpreta d-dulur ta' Bin Alla ittradut:

Fil-ħemda tal-Ġetsemani,
f'misteru ta' bil-lej',
Kien waħdu,
Waħdu,
Waħdu
Qed jitlob il-Feddej.

Ma sabx min jisbar miegħu
U jaqsam id-diq tiegħu,

U waħdu,
Waħdu,
Waħdu,
Beka bid-dmugħ tad-demm,
Għax lemaħ it-traġedja
Ta' Ġerusalemm.

U wara sallbuh,
U wara qatluh!

Elfejn sena wara
Ank' aħna nicħduh!

Imma waħda mill-poeżiji tiegħu l-aktar magħrufa u l-aktar sbieħ hija *Wieħed Biss,* mibnija fuq il-ġrajja ta' Ġesù li ħafer il-mara midinba u qajjem għalih il-mibegħda tal-Fariżej. Dil-poeżija, daqs kemm laqtitu, Dun Karm kiteb poeżija oħra bi twieġiba għaliha jisimha *Waħda Biss.*

Elf wieħed kien jafha,
elf wieħed kien ġarrab xofftejha,
il-mara ħażina,
il-mara taż-żina...
ħadd minnhom ma xxotta 'l għajnejha.

Min ħabbha fl-għaxija,
u dilek lil xuxtha bil-fwieħa
stkerraħha filgħodu,
u sammar dnubietha ma' ġieħha.
Hammarha,
għajjarha:
'Il-mara tad-dnub.'

Biss Wieħed
sellmilha bil-ħniena,
le riedha għarkobbtejha,
mesħilha 'l għajnejha
u tenna dal-kliem:
'Daqs kemm int ħabbejt,
daqsbekk qalbek fdejt:
terġax: mur bis-sliem.'

U tkexkxet il-kotra miġmugħa fil-qrib,
u ħolmot għal Wieħed il-mewt fuq Salib.

L-uġigħ tal-mard u l-biża' tal-mewt ħafna drabi jnixxfu il-għajn tal-poeżija. Imma f'Rużar Briffa, il-għajn ta' l-għana ma nixfetx, u lanqas l-ilwien tal-fantasija ma ntfew u għebu, kif naraw minn għanja jisimha *Il-Ballata tal-Funtana,* li hu kiteb 'l Barrakka ta' fuq, fejn kien iħobb imur dan l-aħħar, ispirat mill-ilma ta' vaska li qiegħda hemm. Dil-poeżija mhix stampata taħa lil Patri Valentin Barbara, Dumnikan.

Isimgħuha:

U qniepen, qniepen, qniepen,
Qniepen viċin, fil-bogħod,
Leħinhom f'dell l-għaxija
Minn fomm il-għajn jirtgħod —
Funtana Misterjuża
Ta' ħolm u ta' xewqat.

Għanjiet taż-żmien warrani
Fit-tempji ilhom mitfija;
'Ma llum minn ġol-Funtana
Mill-ġdid il-Liturġija —
Funtana misterjuża
Ta' ħolm u ta' xewqat.

Bakkan fiċ-ċimiterji
Fis-sħarijiet tal-qamar,
U ż-żifna minn dlam l-Alkovi...
Titniebed l-għajn bla sabar —
Funtana misterjuża
Ta' ħolm u ta' xewqat.

Il-poeta, fl-aħħar sentejn ta' ħajtu għex wiċċ imb'wiċċ mad-dulur. Imma għalih it-tama fil-ħajja aħjar, baqgħet dejjem tiddi bħal kewkba kbira wara sħab oħxon u iswed. Sab is-sabar fl-imħabba ta' martu Louisette u bintu Celia, u fil-ħbiberija ta' nies li ħabb u ħabbewh.

Miet ta' Nisrani, rassenjat, għalkemm kien jaf li l-marda tiegħu kiefra kienet sa toqtlu. B'xorti tajba, fit-28 ta' Marzu, 1962, ilħaqt għamiltlu intervista bit-*tape recorder* ta' l-Università għall-istudenti tiegħi. Għamiltlu diversi mistoqsijiet. Tlabtu jaqra l-poeżija *Lil Ommi:*

'Qabel naqraha, irrid ngħidilkom li ommi għadha kemm mietet fit-tlieta ta' dax-xahar, u, barra milli qed noffriha lilkom biex tapprezzawha skond kif jidhrilkom intom, noffriha wkoll għall-memorja ta' ommi, li spiratli din il-poeżija, u, illi dejjem interessat ruħha filli tara u tkun taf kif jien miexi f'dak li hija l-karriera tiegħi'.

Bennini ħa norqod,
bennini bil-ħlewwa,
kull diqa nessini,
nessini kull dnewwa;

bennini bil-lajma
ta' leħnek jirtgħod;
benninni, benninni,
bekk, bekka, bil-mod.

Aħbili 'l bemm barra
qed jokrob ir-riħ,
bħal ruħ qiegħda tfittex,
għalxej, il-mistrieħ.

Benninni, benninni,
nessini kull diqa;
benninni bħal meta
kont ċkejken fin-nieqa;

wil-għanja tennili
– il-għanja ta' dari –
tat-tfajjel imqareb
mitluf ġewwa x-xagħri.

'Iżd'ommu wisq talbet
lit-twajjeb Bambin,
u Dan it-triq sablu
għaliex Hu ħanin'.

Jien ġrali bħat-tfajjel,
tbegħidt wisq mid-dar;
u kollox sibt bieni
sakemm il-lejl sar,

u nfirxet ir-reżħa
w id-dlam fuq ix-xagħri,
u sfajt għajjien mejjet,
imriegħex minn dwari.

Fejn taf, għażiża ommi,
kemm ra l-iben tiegħek,
minn xħin telaq daru
u nfired minn miegħek.

Benninni, benninni,
fissidni bħal dari;
bekk... bekk... iva daħħal
subgħajk ġewwa xagħri;

u għannili bil-ħlewwa
il-għanja tas-sewwa.